

УДК 141.78:004.946

**Любвий Я.**

доктор філософських наук, професор, провідний науковий співробітник  
Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України

**ІДЕНТИЧНІСТЬ В УМОВАХ СУПЕРШОКУ ВІД МАЙБУТНЬОГО**

*Протягом останніх декількох років в сучасному світі загострилися проблеми, пов'язані з карколомним прискоренням технологічних та соціальних нововведень, що неминуче призводить до зміни ідентичності. Велика кількість індивідів при спогляданні моделей можливого майбутнього зазнають супершок від цього майбутнього, в умовах якого вони не бачать застосування власних сил і здібностей. В цих умовах викристалізуються два основних типи ідентичності – той, що визначається зовнішніми обставинами, і той, що є результатом власного творчого самоконструювання, відповідального морального вибору самого себе як особистості. Сучасна ідентичність стає все більш глобалізованою, і водночас менш залежною від монополізму бюрократичних структур та транснаціональних корпорацій, мережевою і самодостатньою на локальному рівні. Останніми роками в Україні, що знаходиться на фронті цивілізацій, формується інноваційна громадянська ідентичність.*

**Ключові слова:** ідентичність, криза ідентичності, мережеве суспільство, мережева ідентичність, самоконструйована ідентичність, громадянська ідентичність, глобалізована ідентичність, майбутнє, штучний інтелект, «розподілений капіталізм», дауншифтинг, альтернативна економіка, економіка дарування, мережева співтворчість відкритого коду.

**Lyubivyi Ya.**

Doctor of Science in Philosophy, Professor,  
Leading Researcher at H.S. Skovoroda Institute of Philosophy

**IDENTITY IN CONDITIONS OF SUPER-SHOCK FROM FUTURE**

*During a few last years the problems related to the rapid acceleration of technological and social innovations became more acute in the modern world, that unavoidable results in the change of identity. Identity forms prehistoric (totemic) which developed to the policy, ethnic and state identity, and afterwards to national and global or planetary one. The kernel of identity is existence in indissoluble unity with communication, that forms in the nearest social environment and, at the same time, has features that common to all mankind. A large number of individuals, when contemplating models of a possible future, experience a super-shock from this future, in the conditions of which they do not find the use of their own forces and abilities. Two basic types of identity crystallize in two main types. First of this types is determined by external circumstances and the second one is the result of personal*

*creative self-construction and responsible for moral choice of himself as personalities. Modern identity is becoming increasingly globalized and, at the same time, less dependent on the monopoly of bureaucratic structures and transnational corporations, networked and self-sufficient at the local. From the point of view of the dominant social mode an identity can be traditional, modern and post-modern. A post-modern identity can be described as a multiple identity – as identity of society of renewable energy, as identity of noosphere society, as identity of developed informative society, as identity of network society, as identity of “up-diffused capitalism” (J.Rifkin) and others like that. Last years in Ukraine that is on the frontier of civilizations, an innovative civil network identity is formed.*

**Key words:** *identity, the crisis of identity, network society, network identity, self-constructed identity, civic identity, globalized identity, future, artificial intellect, “up-diffused capitalism”, dawn-shifting, alternative economy, the economy of gift, network community of open code.*

### **Любимый Я.**

доктор философских наук, профессор, ведущий научный сотрудник  
Института философии имени Г.С. Сковороды НАН Украины

## **ИДЕНТИЧНОСТЬ В УСЛОВИЯХ СУПЕРШОКА ОТ БУДУЩЕГО**

*На протяжении последних нескольких лет в современном мире обострились проблемы, связанные со стремительным ускорением технологических и социальных нововведений, что неизбежно приводит к изменению идентичности. Большое количество индивидов при созерцании моделей возможного будущего испытывают супершок от этого будущего, в условиях которого они не находят применения собственных сил и способностей. В этих условиях выкристаллизовываются два основных типа идентичности – тот, который определяется внешними обстоятельствами, и тот, который является результатом собственного творческого самоконструирования, ответственного морального выбора самого себя как личности. Современная идентичность становится все более глобализированной и, одновременно, менее зависимой от монополизма бюрократических структур и транснациональных корпораций, сетевой и самодостаточной на локальном уровне. В последние годы в Украине, которая находится на фронтире цивилизаций, формируется инновационная гражданская идентичность.*

**Ключевые слова:** *идентичность, кризис идентичности, сетевое общество, сетевая идентичность, самоконструированная идентичность, гражданская идентичность, глобализированная идентичность, будущее, искусственный интеллект, «распределенный капитализм», дауншифтинг, альтернативная экономика, экономика дарения, сетевое содружество открытого кода.*

Останніми роками в суспільній свідомості багатьох країн виникло почуття нового потужного імпульсу в напрямку до прискорення глобального технологічного й суспільного розвитку, що породило у пересічної людини як сподівання на самореалізацію та добробут, так і гостре відчуття невизначеності та тривоги за власне майбутнє. Супершок від майбутнього полягає в тому, що людині необхідно не лише постійно змінювати характер власної діяльності та входити у все нові й нові соціальні середовища, що вже є турбулентними чинниками для її ідентичності; більше того, вона може опинитися в умовах, при яких взагалі не буде йтися про будь-яку гідну самореалізацію, і більше того, навіть про її виживання. Якщо раніше, у 60–80 рр. ХХ ст., загрози для свободи особистості вбачалися у «колонізації життєвого світу» (Ю. Габермас), соціальному та моральному тиску на неї авторитарної суспільної системи (М. Фуко), то у 10-ті рр. ХХІ ст. загрози вбачаються у невизначеності майбутньої долі людини, можливого падінні рівня життя та зникненню умов для самореалізації.

Самоорганізація природних і соціальних систем з необхідністю містить в собі модель та вектор майбутнього розвитку у вигляді атрактора, до якого система прагне [9, 377–378]. Цю універсальну закономірність помітив ще Арістотель, згідно з вченням якого все в природі прагне до цільових причин, а також до форми форм, яка є мисленням мислення [2, 310]. Пристосування живого організму до оточуючого середовища спирається на проекцію у майбутнє узагальненого минулого досвіду виживання. Живі організми, що складають ту чи іншу популяцію, об'єднують власну сумісну поведінку, спрямовану на майбутнє виживання. Людське суспільство починаючи з доби аграрних цивілізацій намагалося спланувати свою діяльність не лише на найближчий аграрний рік, але й на багато років вперед. Сучасні прогнози суспільного розвитку враховують низку технологічних, демографічних, кліматичних та інших чинників. Самоорганізація сучасного мережевого суспільства має декілька рівнів, охоплюючи самоорганізацію суспільних рухів, самоорганізацію комунікації в електронних соціальних мережах, комунікативну самоорганізацію знання та самої ідеї, що об'єднує ту чи іншу мережеву співдружність або місцеву громаду та інші рівні самоорганізації [18; 19; 20]; ці всі рівні самоорганізації суспільства спрямовані на досягнення більш сприятливого майбутнього стану.

У ХХ столітті суспільствознавці почали звертати увагу на те, що людство з часу виникнення *Homo sapiens* розвивається з прискоренням. В останній третині ХХ ст. пересічна людина все настирливіше почала відчувати загрозу стабільності власної ідентичності у зв'язку з феноменом шоку від майбутнього, описаного в однойменному бестселері О. Тофлера, що вийшов у 1972 році [16]. Після світової кризи 2008 року більшість суспільствознавців почали схилитися до думки, що швидкість втілення досягнень науково-технічного прогресу сповільнилася й виявилася, незважаючи на комп'ютеризацію суспільства, не настільки ефективною, як на це очікували півстоліття тому – у 60-х роках

XX ст. – періоду інтенсивного розвитку науки й планування можливостей втілення її досягнень у повсякденне життя. Причинами цього сповільнення називалися екологічні обмеження, а також монополія та високі ціни на енергетичні ресурси. На противагу цьому скептицизму, починаючи з 2014 року, в багатьох країнах світу відновлювальна енергетика стала не лише рентабельною, але й конкурентоспроможною, а електротранспорт на автопілоті стає повсякденністю завдячуючи винаходам Ілона Маска. Крім того, в цих умовах загострюються візії майбутнього, в яких неабияка роль відводиться штучному інтелекту. У зв'язку з розвитком останнього деякі експерти вважають неминучим зникнення багатьох, у тому числі й інтелектуальних, професій. Це вже зараз призводить до кризи освіти, оскільки невідомо, якими знаннями та вміннями мають опанувати учні та студенти, якими технологічними знаннями, а також соціальними та моральними якостями має оволодіти майбутній фахівець. Відповіді на ці питання передбачають дослідження природи людини, її творчого потенціалу. Кожний намагається уявити й спроектувати власну долю у цьому майбутньому, оцінити можливі здобутки та загрози.

У ставленні до майбутнього можна виокремити два основних типи ідентичностей, ту, що очікує від майбутнього позитивних змін і ту, що вбачає у майбутніх змінах загрозу. Перший тип притаманний творчим і активним особам, котрі налаштовані на самореалізацію. Маючи в уяві образ більш досконалого себе, вони не лише конструюють власну ідентичність, узгоджуючи її з новою майбутньою реальністю, а й намагаються певним чином вплинути на цю реальність відповідно до власних вподобань. Другий тип характерний для осіб, котрі з тих чи інших причин не бажають значних змін у власному життєвому становищі, ідентичності та способі життя. Але, розуміючи неминучість суттєвих технологічних та соціальних перетворень, вони свідомо чи несвідомо намагаються тим чи іншим способом загальмувати їх.

Ідентичність утворюється на основі певного минулого досвіду. Найбільш фундаментальна ідентичність людини формується на біосоціальній основі як сімейна та родоплемінна. На відміну від більшості ссавців, в яких переважають гаремні сім'ї, у первісної людини встановлюється рівноправні відносини у виборі сімейних партнерів між чоловіком та жінкою і, відповідно, між чоловіками у їхніх взаємовідносинах з приводу сумісної діяльності по життєзабезпеченню (Вільсон, Докінз) [7, 35,41]. З часу когнітивної революції, що почала відбуватися 70 тисяч років тому (Ю.Н.Харарі) [17, 22,23,24], коли людина стала користуватися мовою та узагальненими символами, ідентичність спиралася, як правило, на родоплемінні тваринні тотеми (наприклад, ведмедя або лелеки), іноді – на рослинні. З часу утворення перших цивілізацій, окрім родоплемінної, професійної та станової, почала формуватися регіональна, етнічна та державна ідентичність, що значною мірою спиралася на міфи та політеїстичні релігії. З часу утворення світових релігій – буддизму в VI–V століттях до н.е., християнства у I ст. та ісламу в VII ст., вони стали основою

потужної духовної ідентичності для багатьох народів та етносів. В Європі протягом багатьох століть основною, поряд з регіональною, етнічною та державною була християнська ідентичність. З укладенням Вестфальського миру 1648 року в Європі у багатьох країнах почала формуватися національна ідентичність, а після встановлення незалежності США у 1776 р. та революції у Франції 1889 р. у передових країнах світу почала формуватися громадянська ідентичність.

Економічні й культурні зв'язки між різними континентами почали утворюватися з часів Шовкового шляху та колоніальних війн, однак справжнє відчуття глобальності й доленосної взаємопов'язаності людства почалося у другій половині ХХ ст., коли Римський клуб заявив про екологічні загрози для планети [11, 49–80,91]. З поширенням з кінця ХХ ст. світового павутиння інтернету і можливості безперешкодної комунікації через цю мережу будь-кого з будь-ким, в громадській думці закріпилася глобальна ідентичність. Діяльність глобальних транснаціональних корпорацій почала послаблювати та розмивати національно-державну ідентичність.

Ідентичність спирається на глибинні шари антропосоціального й історичного досвіду, на пам'ять про найближче сімейне та соціальне оточення людини в період її формування, про засвоєні з дитинства родові традиції й цінності, а також того, звідки та від кого людина отримала найважливіші знання, вміння та навички. Ідентичність виражається в індивідуальній біографії та колективних нарративах, в міфологемах та культурних кодах. Важливим виміром ідентичності є також локальні та регіональні констеляції колективного несвідомого.

Суттєві соціальні зрушення викликають у значних груп людей, котрі звикли пристосовуватися до соціальної реальності, кризу ідентичності. Внаслідок цього можуть виникати феномени «самоздійснюваних пророцтв» (Р.Мертон, У.Бек) [12, 42–47; 5, 116], коли очікування великими групами людей негативних подій збільшує імовірність цих подій. Так, наприклад, чутка про недостатню платоспроможність якогось банку може викликати у вкладників паніку, вони почнуть знімати кошти з рахунків, що насправді призведе до збільшення імовірності банкрутства цього банку. В цілому, депресивні настрої значних верств населення можуть гальмувати можливості до активного подолання негативних чинників їхнього існування. Подібні ситуації були відомі ще з давньогрецької міфології, коли подій, котрі пророкував Тересій і які зазвичай були несприятливі для зацікавлених осіб, неможливо було уникнути; сакралізовану неминучість здійснення цих подій можна охарактеризувати як своєрідну «трагічну іронію». Якщо особа безпосереднім чином намагалася уникнути несприятливої ситуації, негативний пророкований наслідок заставав її зненацька з неочікуваного боку. Інакше кажучи, надмірна прив'язаність особи до повсякденних традиційних незмінюваних ідентичностей, невідрефлексованість її власного життєвого світу стримує не лише її новаторство, але й конкурентоспроможну адаптацію до навколишнього середовища.

Індивіди, котрі здатні активно конструювати власну ідентичність, мають позитивну орієнтацію на майбутні технологічні та соціальні інноваційні зміни, легше переносять руйнування частини старих та утворення й нашарування нових ідентичностей. Вони наслідують Одисея, якому іноді вдавалося перехитрити долю й подолати позірну напередвизначеність подій та повернутися до «Ітаки», що уособлює його власне глибинне єство та найглибший шар ідентичності. Таким індивідам притаманна активна конструктивна практична інтенціональність свідомості. Вони не лише конструюють теоретичну модель власної майбутньої діяльності, а й віднаходять для цього необхідний ціннісно-мотиваційний ресурс.

Так, В. Декомб вважає, що необхідно розрізняти звичайну, нумеричну ідентичність та якісну, справжню ідентичність, що ґрунтується на глибокому моральному екзистенційному виборі [6, 100]. Суб'єкт має сам себе віднайти, сконструювати себе як особистість, котра приймає морально вмотивовані екзистенційно значущі рішення, бере на себе відповідальність бути особистістю [6, 100,108–109,115]. Ідентичність самого себе спирається на свідомість і відрізняється від наративу як фабрики особистісних міфів, є екзистенційною, а отже і практичною. В сучасному швидко змінюваному світі людина має постійно перевизначати й заново конструювати власну ідентичність, що вимагає постійної глибокої роботи над самим собою [6, 123,137,161].

А. Бадью пропонує «героїчне» розуміння справжньої людини, згідно з якою факт обстоювання прав людини приписує їй ідентичність жертви. На противагу цьому, людина як безсмертне створіння, має спиратися на безсмертне начало в собі й протистояти злу у кожній конкретній ситуації [3, 78,79,82,111]. А. Бадью вважає, що людина має дотримуватися етики істини, згідно з якою необхідна присутність іншого у конструюванні суб'єкта спричиненого процесом істини. Людина має дотримуватися інтересу самозбереження як героїчної особистості, бути вірною у триванні процесу істини [3, 115]. «Я» є безсмертним як істина і як нова людина у зв'язку з його причетністю до безсмертного «Ми» [4, 122]. Тобто, справжня глибинна ідентичність людини початку ХХІ ст. як для А. Бадью, так і для В. Декомба, полягає насамперед у постійному конструюванні самого себе шляхом морального вибору у взаємовідносинах з «Іншими» у протистоянні маніпулюванню ідеологією споживацтва.

В сучасному світі останніми роками вкрай загострилася ситуація вибору майбутнього вектору розвитку як на індивідуальному, так і на глобальному рівнях. Проявлені останніми роками світові технолого-економічні тенденції викликали зіткнення політичних векторів розвитку різних соціальних суб'єктів, загострилися конфлікти із застосуванням (або загрозою застосування) зброї на геополітичних розломах. Причина конфлікту полягає не лише у виборі характеру майбутнього цивілізаційного розвитку, оскільки більшість людей розуміють, що вектор високотехнологічного розвитку нездоланий, а у ставленні до темпів цього розвитку. Деякі особи, соціальні групи та політичні

режими усвідомлюють власну неконкурентоспроможність у майбутньому світовому розподілі праці та намагаються сповільнити ці темпи, щоб зайняти у майбутньому більш вигідну позицію. Певні політичні режими для цього намагаються посіяти хаос у сусідніх країнах та у світі в цілому, оскільки не бажають міняти власні суспільні відносини, що несприятливі для сучасного технологічного розвитку.

Інноваційний соціальний конструктивізм хоча і є альтернативою природній адаптації, насправді виступає її продовженням. Навіть деяким тваринам притаманна певна активність у пристосуванні до оточуючого середовища, включаючи й узгоджені сумісні адаптаційні дії з іншими особинами цієї ж популяції. Ця здатність проявляється у вигляді складних вроджених інстинктів тварин, закріплених генетично. Генетично також закріплена їх здатність до адаптивного експериментування у виборі методом спроб і помилок найкращої спрямованої на майбутнє моделі поведінки. Так, наприклад, багато з тварин будують собі домівки у вигляді нір, птахи будують гнізда, навіть комахи будують мурашники на основі генетично закріплених інстинктів (Докінз) [7, 356,358], а також ройового інтелекту. Тому, по аналогії із зазначеним, конструювання соціальної реальності людиною необхідно розцінювати в біосоціальному аспекті як активну адаптацію до оточуючого середовища, як таку, що має вписуватися у природні й природно-соціальні закономірності. На відміну від тварин, людина, в результаті когнітивної революції, на основі накопичених знань та здатності до абстрактного символічного мислення, може набагато далі у часовому аспекті прораховувати плани й наслідки власних дій. Крім того, не можна надмірно протиставляти ту соціальну діяльність, що спирається на традиції, тій діяльності, що орієнтована на інновації. Діяльність, що спирається на традиції та звичні повсякденні стереотипи, вимагає певної репродуктивної творчості. Крім того, інноваційна творчість може використовувати величезний потенціал культурної традиції. Разом з тим, розрізнення ідентичностей, що пасивно спираються на традиційні стереотипи сприйняття та діяльності, з одного боку, та активних громадянських ідентичностей, що діяльнісно самоконструюються, – з іншого, дає можливість цілеспрямовано працювати з цими ідентичностями.

Супершок від майбутнього виникає, насамперед, від страху втратити засоби гідного існування в умовах стрімкого технологічного прогресу, зокрема, впровадження штучного інтелекту. Якщо прогнозується зникнення приблизно половини робочих місць, що вимагають високої кваліфікації, протягом найближчих десяти-п'ятнадцяти років, то шок від цієї інформації є набагато більшим, ніж від тієї обставини, на яку звертав у 70-х рр. XX ст. О. Тофлер, – що у майбутньому доведеться весь час перекваліфіковуватися й шукати нову оплачувану роботу, яку, у принципі, все ж таки можна було знайти. Тут йдеться «про шок у квадраті», про супершок, котрий полягає в тому, що очікувані карколомні технолого-соціальні зміни мають відбутися за дуже короткий час, за 10–15 років у вигляді вибухоподібного стрибка у «режимі із загостренням»

(Князева, Курдюмов) [9, 8,9]. Мало того, що штучний інтелект не може бути достатньо контрольований людиною, що загрожує техногенними катастрофами. Людей охоплює страх, що їхня праця може стати непотрібною у новому суспільстві, що вони опиняться без засобів гідного існування й зазнають життєвої катастрофи крайньої бідності. Глибоко вкорінена в свідомість сучасної людини парадигма конкуренції та необхідності прагнути досягнення життєвого успіху приходить у зіткнення з картиною зазначеного кризового майбутнього. Це або занурює людину у глибоку депресію, або значно підвищує соціально-політичне напруження та спричиняє хаотичні процеси у соціумі вже зараз, призводить до несподіваних подій (Брекзїт, обрання Д.Трампа, загострення конфліктів на геополітичних розломах тощо). Прогнозування, що вказує на негативні сценарії розвитку, покликане за задумом нібито попередити ці сценарії. Однак, прогнозування, що понад міру наголошує на негативних соціальних наслідках, які призводять до значного скорочення зайнятості та зростання майнової нерівності між небагатьма багатими та багатьма бідними може насправді виявитися засобом психологічного тиску на них з боку великих корпорацій з метою обґрунтування втілення відповідного сценарію розвитку суспільства. Негативні сценарії нав'язуються зацікавленими особами, що намагаються зберегти status quo та загальмувати ті аспекти технологічного прогресу, що роблять безпосереднього виробника менш залежним від великого капіталу та корумпованого чиновницького апарату. Такі негативні прогнозування спрямовані на породження особистісної пасивної або, навпаки, надмірно активістської та невірноваженої ідентичності.

Прогнозування позитивних сценаріїв майбутнього має спиратися на реальні технолого-економічні тенденції розвитку. Так, з 2007 року в Європі діє програма Третьої промислової революції [15, 102–104], що полягає у впровадженні відновлювальної енергетики – сонячної, вітрової генерації разом з акумуляцією електрики та тепла (наприклад, сезонна теплоаккумуляційна станція у данському Сількенборзі) у поєднанні з «розумними мережами» обміну й розподілення електроенергії. Реальною тенденцією є високі темпи здешевлення висококонкурентної відновлювальної малої енергетики, яка вже починає витісняти монополізовану великими корпораціями викопну вуглеводневу енергетику. Вже майже в 60 країнах світу відбулося зрівняння цін на вуглеводневу та відновлювальну енергетику і, більше того, швидке здешевлення останньої призводить до здешевлення першої. Невичерпна відновлювальна енергетика також розв'язує проблему нестачі води у деяких регіонах планети, оскільки її можна буде опріснювати у необмежених кількостях. Відновлювальна енергетика дозволяє не лише зменшити, а згодом і взагалі припинити шкідливі викиди у навколишнє природне середовище, а й перейти до ефективного відновлювального очищення довкілля, цим самим розв'язавши складні екологічні проблеми людства. Ці процеси ведуть, поперше, до демонополізації значних секторів економіки, і по-друге, до утворення укладу альтернативної мережевої високотехнологічної економіки, що



спирається на місцеву відновлювальну енергетику та працює методом краудфандінгу з використанням криптовалюти.

Технологічний вибух Третьої промислової революції приведе у середньостроковій перспективі до багатокладності економіки і, в цілому, багатокладності суспільства. Перший уклад – офіційна економіка з домінуючими транснаціональними корпораціями, науковими установами та патентним правом. Тут домінуватиме великий капітал, що значною мірою впливатиме на політику держави, існуватиме патентний монополізм на інноваційне знання. Великі корпорації не лише розвивають нові технології, але й намагаються скуповувати патенти на інновації, що гальмує поширення цих інновацій серед інших виробників. Другий уклад – альтернативна малобюджетна висококонкурентна та високотехнологічна економіка, що спирається на відновлювальну енергетику та мережеві наукові розробки з відкритим кодом. Багато інтелектуальних інтернет-співтовариств, зокрема так звані піратські партії, працюють з відкритим кодом інноваційних розробок, безкоштовно даруючи свої інтелектуальні продукти глобальній спільноті. Мережеві науково-технологічні інноваційні виробництва базових засобів існування людини (енергії, їжі, одягу, житла, предметів вжитку, дешевого медичного й спортивного обладнання тощо) малими високотехнологічними підприємствами суттєво звільнить людину від тиску монополій. За співвідношенням ціна/якість мережеві інновації з відкритим кодом, що виходять на глобальний рівень обміну у солідаристській «економіці дарунку» (Рифкін) успішно конкуруватимуть із запатентованими розробками великих корпорацій. Монополістичний капіталізм у такому соціальному середовищі замінюється на «розподілений капіталізм» [15, 153–196]. Не виключено, що частина працюючих у цій економіці будуть особи, що отримують так званий основний дохід, але які матимуть схильність до творчої діяльності. Мережева громадянська наука та інженерна справа активізуватимуть не лише технологічні інновації, які спрямовуються у краудфандінгове виробництво, а й мережеву базову та поточну прикладну освіту. Зрозуміло, що мережева наука та освіта мають доповнюватися живою комунікацією в коворкінгах, лабораторіях та навчальних аудиторіях. В зоні альтернативної економіки суттєво підвищуватиметься роль самоорганізованих громад та місцевого самоуправління. Поряд з такими центрами економічної та політичної влади як держави та транснаціональні корпорації, все більшою мірою формуватиметься протипага цим центрам у вигляді зростаючого впливу місцевих громад, що спиратиметься на глобальний консенсус цих громад, що підтримуватиметься віртуальною комунікацією (У.Бек) [5, 111–119, 298–310]. Тип ідентичності людей, що тяжітимуть до альтернативної економіки, буде спрямований до солідаризму і до колективного, а не лише до персонального успіху. Ця множинна ідентичність має бути переважно мережевою й громадянською.

Прогнозування буде реалістичним, якщо враховуватиме соціальні анклавні, в яких існуватимуть значні контингенти людей, що втратили робочі

місця внаслідок застосування штучного інтелекту у сферах виробництва та обслуговування, і котрі, напевно, отримуватимуть так званий основний дохід. Більш-менш точно спрогнозувати їхню поведінку непросто. Не виключено, що вони матимуть бажання працювати в сфері відновлення як місцевого, так і планетарного екологічного балансу, в сфері мистецтва та соціальної роботи. Разом з тим, за розрахунками Дж. Рифкіна Третя промислова революція, масштаби якої зростають у геометричній прогресії, потребуватиме заміни енергетичної інфраструктури суспільства, що протягом найближчих 15–20 років потребуватиме, в залежності від розмірів тієї чи іншої країни, сотень тисяч, а то й мільйонів робочих місць [15, 371–372].

По відношенню людини до типу виробництва (аграрного, індустріального, постіндустріального) можна виокремити традиційну, модерну та постмодерну ідентичність. Поняття «постмодерна ідентичність» потребує тут конкретизації залежно від аспекту аналізу. Таку ідентичність, якщо орієнтуватися на домінуючий технологічний уклад, можна назвати ідентичністю доби екологічного балансу з біосферою, ідентичністю доби відновлювальної енергетики, ідентичністю ноосферного суспільства, ідентичністю розвинутого інформаційного суспільства тощо. Якщо ж орієнтуватися на тип суспільних відносин, то доцільними будуть такі дефініції ідентичності як ідентичність мережевого суспільства, ідентичність суспільства «розподіленого капіталізму». Якщо ж орієнтуватися на тип особистості, то можна охарактеризувати ідентичності як самоконструйовані в результаті відповідального морального вибору тощо. В сучасному глобалізованому світі у суспільствах які називають суспільствами першого, другого і третього світів наявні ідентичності традиційного, модерного та постмодерного типу, хоча і в різних пропорціях. Відповідно до цього, всередині кожної особистості є шари традиційної, модерної та постмодерної ідентичності, однак, залежно від соціальних умов і внутрішнього особистісного вибору, на передній план виступає домінуючий у даному конкретному випадку тип ідентичності. Протягом власного життєвого шляху особистість може переходити від одного до іншого, як правило, більш сучасного типу ідентичності. Тут слід зазначити, що вибір моделі дауншифтіngu не обов'язково означає соціальну деградацію, а може бути прагненням до внутрішнього розвитку і до конструктивної філософської позиції у світі.

Позитивні сценарії розвитку, орієнтуючись на кращі людські якості [14, 210–221, 229], сприяють культивуванню цих якостей. Впровадження соціальних норм та інститутів, що стимулюють розвиток позитивних людських якостей розширює можливості самореалізації індивідів, стабілізують суспільні відносини. Також є важливим і пошук цінностей, що будуть найбільш адекватно відповідати прогресивному розвитку [10, 31].

Третя промислова революція супроводжується неминучою демонополізацією економіки, зменшенням можливості великих корпорацій отримувати надприбутки і, відповідно, суттєвим зменшенням поляризації суспільства на

бідних і багатих. Зрозуміло, що привілейовані суспільні класи та групи маніпулюючи соціальним сприйняттям груп, схильних до популізму, намагаються загальмувати позитивні технологічні та соціальні інновації, нав'язуючи суспільній думці апокаліптичні сценарії так званої «четвертої промислової революції штучного інтелекту» з масовим безробіттям, пауперизацією населення, соціальними катаклізмами, що врешті-решт мали б привести до деградації людини. Це досягає певного результату, оскільки людина для орієнтації у навколишньому природному та соціальному середовищі з метою запобігання різноманітних небезпек схильна запам'ятовувати негативну інформацію. Таким явищам може протистояти наукове дослідження тенденцій суспільного розвитку й поширення вченими-суспільствознавцями та громадськими активістами знань і практичного досвіду щодо мережевої самоорганізації та конструювання таких суспільних відносин, що підвищують творчий потенціал людини.

Віртуальне зіткнення позитивних та негативних сценаріїв майбутнього розвитку суспільства є важливою складовою у формуванні ідентичності людини. Людині необхідно постійно конструювати якомога більш досконалий проект себе самої, власної ідентичності, весь час стикаючись з граничною ситуацією, з ризиком можливої невдачі. У цих умовах людина має розв'язувати для самої себе складні світоглядно-філософські проблеми та здійснювати відповідальний життєвий вибір.

Таким чином, в умовах стрімкого прискорення науково-технічного прогресу Третьої (а подекуди й четвертої) промислової революції та зміни економічного й політичного балансу сил у світі за останні декілька років загострюється проблема ідентичності, особливо на фронті цивілізацій, де саме й перебуває Україна. Активна й відповідальна громадянська ідентичність є найбільш прийнятною для продуктивного переформатування соціуму, що має забезпечити необхідні темпи розвитку суспільства.

### Література

1. Аджемоглу Д., Робінсон Дж. Чому нації занепадають / Дарон Аджемоглу, Джеймс Робінсон. – К.: Наш Формат, 2016. – 472 с.
2. Аристотель. Метафізика // Аристотель. Сочинения в четырех томах. Т.1. – М.: Мысль, 1976. – С. 63–367.
3. Бадью А. Етика. Нариси про розуміння зла / Ален Бадью. – Київ, КомуБук, 2016. – 192 с.
4. Бадью А. Століття / Ален Бадью. – Львів: Видавництво Кальварія; К.: Ніка-Центр, 2014. – 304 с.
5. Бек У. Влада і контрвлада у добу глобалізації. Нова світова політична економія / Ульріх Бек. – К.: Ніка-Центр, 2015. – 404 с.
6. Декомб В. Клопоти з ідентичністю / Венсан Декомб. – К.: Стилос, 2015. – 281 с.

7. Докинз Р. Егоїстичний ген / Річард Докінз. – Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2017. – 544 с.
8. Князева Е.Н. Пробуждающее образование //Синергетическая парадигма. Синергетика образования. – М.: Прогресс-Традиция, 2007. – 592 с. – С. 377–378.
9. Князева Е.Н., Курдюмов С.П. Синергетика как новое мировидение: диалог с И.Пригожиным. – Вопросы философии. №12, 1992. – С.3–12.
10. Лях В.В. Від модернізації до постмодернізації: зміна ціннісних орієнтації в процесі суспільного розвитку //Людина, суспільство, комунікативні технології: матеріали V Міжнародної практичної конференції, 22–23 вересня 2017 р. – Харків-Лиман, 2017. –324 с.
11. Медоуз Д.Х., Медоуз Д.Л., Рендерс Йорген, Беренс III Вильям. Пределы роста. – М.: Изд-во МГУ, 1991. – 205 с.
12. Мертон Р. Социальная теория и социальная структура / Роберт Мертон. – М.: АСТ : АСТ МОСКВА : ХРАНИТЕЛЬ, 2006. – 873 с.
13. Основи практичної філософії. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Друге видання / Лой А.М., Лактіонова А.В., Бойченко М.І., Тур М.Г. та ін. – К.: 2016. – 400 с.
14. Печчеи А. Человеческие качества / Аурелио Печчеи. – М.: Прогресс, 1985. – 312 с.
15. Рифкин Дж. Третья промышленная революция: Как горизонтальные взаимодействия меняют энергетику, экономику и мир в целом / Джереми Рифкин. – М.: Альпина нон-фикшн, 2016. – 410 с.
16. Тоффлер Е. Третья хвиля /Елвін Тоффлер – К.: Видавничий дім «Всесвіт», 2000. – 480 с.
17. Харари Ю.Н. Sapiens. Краткая история человечества / Юваль Ной Харари. – М.: Синдбад, 2016. – 520 с.
18. Fuchs C., Schlemm A. The Self-Organization of Society. In: Zimmerman Rainer E.; Budanov, Vladimir G. (Eds)(2005): Towards Otherland. Languages Beyond. INTAS Volume of Collected Essays 3. Rassel: rassel university press. P. 91–109.
19. Fuchs C. Structuration Theory of Self-Organization // Systemic Practice and Action Research, Vol. 16. No.2. April 2003. P. 133–167.
20. Fuchs C. The Self-Organization of Social Movement // Systemic Practice and Action Research, Vol. 19. No. 1. February 2006. – P. 101–137.

#### REFERENCES

1. Adzhemoglu D., Robinson Dzh. Chomu natsii zanepadaiut / Daron Adzhemoglu, Dzheims Robinson. – К.: Nash Format, 2016. – 472 s.
2. Aristotel. Metafizika // Aristotel. Sochineniia v chetyrekh tomakh. T.1. – М.: Mysl, 1976. – S. 63–367.
3. Badiu A. Etyka. Narysy pro rozuminnia zla / Alen Badiu. – Kyiv: Komubuk, 2016. – 192 s.

4. Badiu A. Stolittia / Alen Badiu. – Lviv: Vydavnytstvo Kalvariia; K.: Nika-Tsentr, 2014. – 304 s.
5. Bek U. Vlada i kontrvlada u dobu globalizatsii. Nova svitova politychna ekonomiiia / Ulrikh Bek. – K.: Nika-Tsentr, 2015. – 404 s.
6. Dekomb V. Klopoty z identychnistiu / Vensan Dekomb. – K.: Stilos, 2015. – 281 s.
7. Dokinz R. Egoistychnyi gen / Richard Dokinz. – Kharkiv: Knyzhkovyi klub «Klub simeinoho dozvillia», 2017. – 544 s.
8. Kniazeva E.N. Probuzhdaiushchee obrazovanie //Sinergeticheskaia paradygma. Sinergetika obrazovaniia. – M.: Progress-Tradytsiia, 2007. – 592 s.
9. Kniazeva E.N., Kurdiunov S.P. Sinergetika kak novoe mirovidenie: dialog s I. Prigozhynym. – Voprosy filosofii. №12, 1992. – S. 3–12.
10. Liakh V.V. Vid modernizatsii do postmodernizatsii: zmina tsinnisnykh oriientsatsii v protsesi suspilnogo rozvytku //Liudyna, suspilstvo, Komunikatyvni tekhnologii: materialy V Mizhnarodnoi praktychnoi konferentsii, 22–23 veresnia 2017 r. – Kharkiv-Lyman, 2017. – 324 s.
11. Medouz D.Kh., Medouz D.L., Renders Yorgen, Berens Viliam. Predely rosta. – M.: Izd-vo MGU, 1991. – 205s.
12. Merton R. Sotsialnaia teoriia i sotsialnaia struktura / Robert Merton. – M.: AST : AST MOSKVA : KHRANITEL, 2006. – 873 s.
13. Osnovy praktychnoi filosofii. Pidruchnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv. Druge vydannia / Loi A.M., Laktionova A.V., Boichenko M.I., Tur M.G. ta in.– K.: 2016. – 400 s.
14. Pechchei A. Chelovecheskie kachestva / Aurelio Pechchei – M.: Progress, 1985. – 312 s.
15. Rifkin Dzh. Tretia promyshlennaia revoliutsiia: Kak gorizontalne vzaimodeistvia meniaut energetiku, ekonomiku i mir v tselom / Dzhheremi Rifkin. – M.: Alpina non-fikshn, 2016. – 410 s.
16. Toffler E. Tretia khvyliia / Elvin Toffler – K.: Vydavnychii dim «Vsesvit», 2000. – 480 s.
17. Kharari Yu.N. Sapiens. Kratkaia istoriia chelovechestva / Yuval Noi Kharari. – M.: Sindbad, 2016. – 520 s.
18. Fuchs C., Schlemm A. The Self-Organization of Society. In: Zimmerman Rainer E.; Budanov, Vladimir G. (Eds)(2005): Towards Otherland. Languages Beyond. INTAS Volume of Collected Essays 3. Rassel: rassel university press. P. 91–109.
19. Fuchs C. Structuration Theory of Self-Organization // Systemic Practice and Action Research, Vol. 16. No.2. Aprill 2003. P. 133–167.
20. Fuchs C. The Self-Organization of Social Movement // Systemic Practice and Action Research, Vol. 19. No. 1. February 2006. – P. 101–137.

**Надійшла до редакції 02.02.2018**